

СУД І АДВОКАТ: ПРОБЛЕМИ СПІВПРАЦІ

З. В. Ромовська,
доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри
цивільного, господарського
права та процесу Академії
адвокатури України

*«Від цього адвоката в процесі немає користі»
«Адвоката ... ніхто із суддів не поважає»
«З цим адвокатом я почуваю себе в процесі впевнено»
«Не буду ж я вчити адвокатів, як формулювати позовні вимоги»
«Я тримаю суддів на короткій вуздечці»
«До адвокатів у судді ... немає й крихти поваги»
«Я програв справу, але судовим процесом задоволений»
«Я насолоджуюся судовим процесом, коли його веде суддя ...»
«Суддя ... пихатий, як індик»;
«Якби усі судді бути такими, як ..., давно не було б у нас проблем»
«Рішення судді ... завжди написані взірцево»
«Суддя ... десять років тягне справу, вже не можу його бачити»
«Адвокат сказав, що мусить із суддею поділитися гонораром»
«Два роки праці – й адвокат уже на новому мерседесі»*

Такі оцінки доводиться чути нерідко. Співпраця між судом, окремими суддями та адвокатами в судовому засіданні та поза ним не є безхмарною. Прочитане, побачене і почуте дає мені право розпочати відверту розмову про те, що хвилює не лише суддів та адвокатів.

1. У параграфі 39 Регламенту Конституційного Суду України викладено правила етикету на пленарних засіданнях Конституційного Суду України. До них належить вимога до всіх присутніх встати, коли судді Конституційного Суду України входять до зали засідань і виходять із нього; спілкування з судом стоячи і лише після надання судом слова. А у ч. 5 цього параграфу визначено такі форми звертання до Конституційного Суду України, головуючого на пленарному засіданні, суддів Конституційного Суду України: «Високий Суд», «Ваша честь», «шановний головуючий», «шановний суддя». Отже, до головуючого в цьому процесі можна звертатися трояко: «Ваша честь», «шановний головуючий», «шановний суддя».

А згідно з ч. 6 у звертанні до учасників конституційного провадження, а також при посиланні на цих осіб у виступах використовуються слова: «шановна сторона», «шановний представник сторони», «шановний свідок», «шановний експерт», «шановний...». У звертанні може називатися прізвище відповідного учасника конституційного провадження або його ім'я та по батькові.

У ст. 161 ЦПК зазначено, що особи, які беруть участь у справі, свідки, перекладачі, експерти, спеціалісти звертаються до суду словами «Ваша честь». А згідно з ч. 3 ст. 329 КПК сторони та учасники кримінального провадження звертаються до суду «Ваша честь» або «Шановний суд». Така альтернатива – цілком слухна.

Треба наголосити на тому, що «Ваша честь» – це виключно звертання до судді під час здійснення правосуддя. Способу звертання до судді за межами зали судового засідання закон не визначає. Тому має діяти загальне правило, визначене у ч. 1 ст. 296 ЦК.

Стаття 161 ЦПК не встановлює зонайменшого процесуального примусу, який можна було б застосувати до особи, яка звертається до суду інакше або взагалі не використовує жодного звертання до нього. Це означає, що звертатися до суду словами «Ваша честь» – швидше побажання, ніж юридичний обов'язок.

У статті наголошено на проблемах відносин і співпраці між суддями й адвокатами та шляхах їх вирішення.

Ключові слова: суд, адвокат, етикет, взаємоповага, співпраця

Є усталені і до того ж більш щирі та невимушені форми звертання до суду та судді: «Високий суд», «Високоповажний суд», «Шановний суд», «Пане суддя».

Вартує поширення спосіб звертання судді до адвоката: «Шановний...» або «Пане адвокате» чи «Пане Добровольський» – замість єфрейторської команди, зверненої до нього як представника, на зразок: «Представник позивача, встаньте».

2. Повага суду до себе як державної інституції і водночас повага до адвоката, який опинився на території суду, полягає і в тому, що суд не може нехтувати звичайними потребами адвоката як людини.

В одному з районних судів Житомирської області голова суду зробив себе ключником від туалету. Кожному бажуючому, в тому числі й адвокату, треба шикуватися до нього «на прийом». Ситуація – майже анекдотична, як і справа, що кілька років тому дійшла аж до Верховного Суду, коли особа, якій не дозволили скористатися туалетом, вимагала від суду відшкодування завданої їй моральної шкоди.

У кожному з цих випадків ідеться про порушення судом права на повагу до людської гідності. А отже, суд як юридична особа повинен мати обов'язок відшкодувати матеріальну і (або) моральну шкоду на загальних підставах, оскільки тут маємо справу із діяльністю чи бездіяльністю суду, що не пов'язана зі здійсненням ним правосуддя.

3. Попри складання присяги, текст якої визначено у ч. 1 ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», кожен суддя залишається людиною, часто обтяженою хворобами, різноманітними побутовими проблемами та сімейними обов'язками. Не брати цього до уваги адвокату не варто. Так, один суддя запізнився на роботу, бо не міг залишити без догляду хвору матір. І адвокат тут же подав сигнал керівництву.

Адвокат намовив відповідача, якого він представляв у суді, підписати складені ним скарги у всі можливі інстанції аж до Президента, Служби безпеки та Уповноваженого Верховної Ради з прав людини щодо рішення, яке ще не набрало законної сили. У них він не обійшов своєю «увагою» не лише суддю, а й його родичів. Одночасно за його підписом у газеті з'явився пасквіль на суддю. Те, що її автором був адвокат, не викликало сумнівів. Чи це етично?

Незабаром це рішення суду було залишено в силі.

Щоб вивести суддю з рівноваги, адвокат кілька разів заявляв суду відвід і численні клопотання, які не стосувалися спору. На що, крім роздратування, може очікувати такий адвокат?

4. Втім, не завжди бездоганним є і ставлення

судді до адвоката в процесі.

Роздратований суддя дорікнув адвокату: «Ви так голосно говорите, щоб позивач не засумнівався, чи не забагато вам заплатив». А інший самозакоханий суддя зауважив літньому адвокату: «Ви надто близько підійшли до мого столу, це для вас завелика честь».

Адвокат прибув з Львова до Івано-Франківська для участі у розгляді справи, а тим часом суддя пішов слухати лекцію Федерального судді США. Адвокат кілька годин чекав у коридорі на початок розгляду справи, аж поки секретар не оголосила, що «суддя в нарадчій кімнаті, тому справа відкладається». Ніхто й не думає вибачитися. Остання ситуація – давно стала буденною. І адвокат, як побитий собака, мовчки йде геть, подумки посылаючи на адресу судді справедливі нарікання. Обурюватися голосно, вважають деякі адвокати, – собі на лихо.

А хто в цьому разі платитиме за приїзд адвоката до суду, за згаяний час? Засобом зміни такої ситуації могло б стати застосування ст. 56 Конституції України. У ній кожному надано право на відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, заподіяної бездіяльністю органу державної влади (тобто суду) при здійсненні ним своїх повноважень.

Суддя кілька днів хворіє, але про це адвокат, зокрема іногородній, не знає. Приїздить і аж тоді дізнається, що суду не буде. А чому б не повідомити адвоката чи сторону про це заздалегідь? Скажуть: нема на це коштів. Так, може, все ж слід шукати способу розумного виходу із ситуації?

Можливо, слід би встановити правило, згідно з яким сторона чи адвокат могли б напередодні отримати у помічника судді достовірну інформацію щодо слухання справи. Розуміючи стан фінансування судів, не один адвокат подарував би суду телефонну картку на якусь мінімальну суму. Приносять же окремі адвокати папір та поштові марки! Та й електронною поштою суд міг би скористатися. Треба лише захотіти.

Деякі судді призначають розгляд усіх справ о 10 год. У цій наче дрібниці – також неповага до сторін та адвоката, яким доводиться тривалий час тинятися коридорами. Іноді нема де сісти, а дехто з суддів не пускає «сторонніх» до зали засідань.

Адвокат виступає, а суддя тим часом щось зосереджено пише. Можливо, вступну частину рішення. Адвокат перериває промову: «Я зачекаю, поки ви закінчите». Хто з них має рацію?

Адвокат говорить уже дві години. Чи не задовго? Адже на черзі у судді ще кілька справ. Суддя щораз дивиться на годинник. Нервує, бо дитину з садочка забрати нікому.

В сучасних умовах праця судді надзвичайно складна, відповідальна і навіть небезпечна. Але ж

ніхто не силує нікого бути суддею. Адвокатський хліб, якщо він чесний, також не легкий. Оскільки судді та адвокати з'єднані воедино обов'язком утвердження в державі верховенства права, а отже, одні без других функціонувати не можуть, відносини між ними мають ґрунтуватися на засадах поваги, розуміння, терпіння і навіть прощення, зокрема й тоді, коли йдеться про грубий промах одного чи іншого.

Судді та адвокати щодня перебувають у приміщенні, наповненому потужною негативною енергетикою від душевних страждань, сліз та прокльонів. Тому приміщення судів потрібно періодично освячувати.

Вони щоденно перебувають у бурхливому вирі людських емоцій, від яких не кожному вдається відмежуватися.

Тому судді та адвокати повинні на це зважати.

Якось я запитала адвоката, чи був у його практиці випадок, коли б суддя попросив у нього вибачення. Адвокат пригадав кілька таких ситуацій. А зі слів однієї київської судді, лише один адвокат вибачився перед нею за надмірно бурхливе реагування на відмову у задоволенні клопотання.

«Якби ти знав, як багато важить слово», – писав Іван Франко. Суддям та адвокатам, як і всім нам, треба б про це пам'ятати. І просити вибачення за все те, що не встиг чи не зумів зробити.

5. Чимало позовних заяв, складених адвокатами, написані похапцем, з численними граматичними помилками. Якою мала б бути у цьому випадку реакція суду? Згідно із ч. 4 ст. 119 ЦПК позовна заява (крім вимог, зазначених у частинах 2–3) має відповідати іншим вимогам, встановленим законом. У ч. 3 ст. 7 ЦПК зазначено, що судові документи складаються державною мовою. Чи є позовна заява судовим документом? Безперечно.

Вимога складати документ державною мовою виключає застосування «суржика» та недотримання вимог української граматики.

Тому судам треба б нарешті навести у цьому лад. Повернення позовної заяви, написаної з численними мовними помилками, могло б мати серйозне обґрунтування: документ написаний не державною мовою. Це стимулювало б адвокатів сісти за книжку і сприяло б утвердженню їхньої поваги до самого себе, до суду і до України.

Навряд чи могло б щось подібне відбуватися у судах Російської Федерації. Росіяни вміють себе поважати!

Багато років тому адвокати ставили на складених ними процесуальних документах свої печатки. Така індивідуалізація праці адвоката давала різнобічну користь. Сьогодні такої практики, на

жаль, немає. Отож похвалити нема кого, як і нікому висловити докір.

Водночас чимало рішень судів, з якими зараз може ознайомитися кожен, засвідчують, що із знанням державної мови у багатьох суддів також не все гаразд. Тож не варто, щоби вся Україна сміялася з конкретного судді за мовну недбалість.

6. Як мав би відреагувати суддя, коли адвокат долучив до позовної заяви чи до заперечення на позов свої міркування щодо вирішення справи (на папері чи на електронному носіїві) або навіть макет рішення суду?

На місці судді – я була б цьому рада. Особливо, коли йдеться про «серйозного» адвоката, від якого суддя може наповнитися новими знаннями, зокрема щодо рішень Європейського суду з прав людини, Конституційного чи Верховного судів України. Звичайно, не слід цю адвокатську аргументацію дослівно переносити у текст рішення суду, щоб не наразитися на небезпеку.

Але приховувати такий аспект співпраці судді та адвоката немає сенсу. Лиш би він працював на добро.

7. Грубим порушенням адвокатської етики вважається суперечка із судом [1, 469].

Зважаючи на це, адвокат не відреагував на слова судді про те, що договір позики 100 тис. доларів підлягає нотаріальному посвідченню. Іншого разу суддя вжив термін «позбавлення батьківства», хоча цього закон не допускає, і адвокат також мовчки мужньо переніс цю суддівську помилку.

Оскільки помилитися може кожен, адвокатів не слід звертати увагу судді на такі помилки в судовому засіданні. Адже цим можна викликати у присутніх сміх чи інші прояви неповаги до суду і судді. Але якщо така помилка була зафіксована в рішенні суду, адвокат має право звернути на неї увагу в апеляційній чи касаційній скарзі.

Можна замислитися й над такою рекомендацією адвокатам: «Не демонструйте у суді свою компетентність, якщо ситуація цього не вимагає, і не показуйте, що ви знаєте щось краще, ніж суддя» [2, 69].

«Я іду в процес без підготовки», – заявив якось один адвокат. Не варто брати з нього приклад, бо можна колись і згнїбитися. Тож чи не з такими адвокатами зіштовхнулися сторони у поданих нижче справах!

Адвокат як представник позивача просив суд розірвати шлюб і одночасно встановити режим окремого проживання. Суд задовольнив позов.

Позивачка просила суд стягнути з батька дитини пеню за ухилення від виконання рішення суду про стягнення аліментів. Адвокат відповідача просив зменшити суму пені з 90 тис. до 60 тис. грн

(прострочена сума становила 16 тис.) Суд стягнув пеню у розмірі 60 тис., хоча, з урахуванням ст. 61 Конституції України, ст. 196 СК та ч. 2 ст. 550 ЦК, розмір пені було істотно завищено [3, 418].

Суд задовольнив позов племінника про визнання недійсним заповіту, складеного його дядьком на користь своєї другої дружини. Проте остання є спадкоємцем за законом першої черги, отже, спадщина за жодних умов не могла дістатися племінникові. Тому його позов не підлягав задоволенню.

Суд, йдучи за вимогою, сформульованою адвокатом, написав у резолютивній частині рішення таке: «Спростувати інформацію «Ти вкрав мою нирку», яку відповідачка поширила в телепередачі...» Однак емоційний вигук не є інформацією, до того ж його не можна спростувати.

Суд відмовив у позові, «оскільки п'ятирічна дитина не може відповідати за борги батька-спадкодавця». Адвокат, певно, вважав так само. Але ж, ставши власником будинку, дитина стала одночасно правонаступником батька як боржника.

У кожному з цих випадків елементарна помилка адвоката зумовила таку ж елементарну помилку суду. Тому має рацію Д. П. Фіолевський: «Найперше і найголовніше, що виправдовує існування інституту адвокатури, – це максимальна можливість недопущення судової помилки» [4, 121].

Чимало адвокатів виявилися безпорадними перед банками, які включали в кредитні договори умову про нарахування штрафу за прострочення місячного платежу від суми залишку неповернутого кредиту, а не від суми цього місячного платежу, як цього вимагає ч. 2 ст. 549 ЦК. У результаті цього набігала воістину фантастична сума штрафу, яка не одного боржника підштовхнула до самогубства.

Адвокат не звернув увагу районного суду на рішення Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 р., оскільки й сам не знав про

нього. А між тим позиції, що містяться в його мотивувальній частині, могли б кардинально вплинути на його рішення.

Прикро, але адвокати й досі не взяли на своє озброєння рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. Тому й не дивно, що багато суддів також не знають про його існування. Утім, у ньому Конституційний Суд України, oprіч усього іншого, трактує сутність справедливості. Чи обов'язково судам не лише знати, а й керуватися саме таким її розумінням? Ствердна відповідь на це запитання давно перестала бути предметом дискусії.

Тому не зайвим буде вкотре наголосити на тому, що застосування судами України нового законодавства, утвердження у судовій практиці нових тенденцій, зумовлених рішеннями Європейського, Конституційного і Верховного судів, знаходиться, образно висловлюючись, на кінчику адвокатського пера.

Адвокатська неграмотність, адвокатська байдужість і навіть зухвалість (слава Богу – не всіх) коштує нашому суспільству дуже дорого.

9. Сьогодні у судді ювілей! Чи може адвокат прийти її привітати?

А чому б ні! Розумний не побачить у цьому зла. А нерозсудливий?

Як зазначено у ст. 12 Кодексу професійної етики суддів, суддя має докласти зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною. Отже, саме з думкою таких людей суддя мав би звіряти свою поведінку.

Однак приймати від адвоката подарунки не слід. «Бійтесь данайців, що несуть дари».

10. Україна – у центрі Європи. Наше прагнення до утвердження загальноєвропейських гуманітарних цінностей повинно сприяти тому, щоб судді та адвокати якнайшвидше піднялися до цивілізованої системи стосунків та співпраці.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Гармаєв Ю. П., Зейкан Я. П. Адвокат в кримінальному судочинстві. Кн. 1 : Незаконна діяльність адвокатів / Ю. П. Гармаєв, Я. П. Зейкан. – Х., 2007. – 814 с.
2. Зейкан Я. П. Захист у цивільній справі : наук.-практ. комент. / Я. П. Зейкан. – К., 2010. – 596 с.
3. Ромовська З. В. Українське сімейне право. Академічний курс / З. В. Ромовська. – К., 2009. – 495 с.
4. Фіолевський Д. П. Адвокатура : підруч. / Д. П. Фіолевський. – К., 2006. – 485 с.

Ромовская З. В. Суд и адвокат: проблемы сотрудничества

Автор обращает внимание на проблемы сотрудничества между судьей и адвокатом, а также на способы их разрешения.

Ключевые слова: суд, адвокат, этикет, взаимоуважение, сотрудничество

Romowska Zoryslawa. A court and a counsel: problems of cooperation

The author draws attention to the problems of cooperation between the judge and counsel, as well as their solutions.

Key words: court, attorney, etiquette, mutual respect, cooperation